

Іванков П.М.

здобувач ступеня «доктор філософії»

Державний університет «Житомирська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9246-5553>

Ivankov Pavlo

Zhytomyr Polytechnic State University

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF INDEPENDENCE OF FORENSIC AND ECONOMIC EXPERTS IN THE CONTEXT OF REFORMING THE FORENSIC EXPERT SYSTEM

Метою дослідження є вдосконалення поняття незалежності судово-економічної експертизи в умовах реформування нормативного середовища судової експертизи в Україні. Проаналізовано категорію незалежності в контексті філософських учень та наукових підходів. Встановлено її комплексний характер та змістовність. Обґрунтовано на прикладі реалізації принципів незалежності в аудиторській діяльності та державному аудиту, що концепція незалежності потребує особистої об'єктивності, правових норм, професійних стандартів і нагляду. Запропоновано розмежувати ідентифіковані ризики незалежності для судових економічних експертів за організаційними формами їх діяльності, визначено перелік та змістовну характеристику цих ризиків. Виявлено, що ефективність будь-якої системи регулювання щодо забезпечення незалежності судово-економічних експертів залежить від чітких правових рамок, суворих етичних принципів і механізмів нагляду в державних установах чи в приватній практиці.

Ключові слова: судова економічна експертиза, концепція незалежності, організація судової економічної експертизи, державний судовий експерт, професійні стандарти.

The aim of the study is to improve the concept of independence of forensic economic experts in the context of reforming the forensic examination system in Ukraine. The methods of scientific knowledge and analysis were used. It was revealed that the concept of independence in philosophical and scientific aspects has features of complexity and covers moral autonomy, political freedom and epistemic self-sufficiency. It was proven that independence plays a decisive role in maintaining integrity, freedom and rationality in various spheres of human activity, including auditing and the work of forensic economic experts. The general characteristics of this category for professional activity related to the freedom to act or think without external interference are substantiated. It was proven that maintaining trust in the audit profession is based on the implementation of the concept of independence, which is supported by a combination of personal objectivity, legal norms, professional standards and supervision. The global audit profession relies on a system of rules and guidelines (auditing standards), which allows them to provide reliable and impartial conclusions on financial statements. The components of independence for public auditors are defined: legal, operational, financial and personal independence, each of which is regulated by INTOSAI standards. It is proven that independence is crucial to maintaining the integrity of the public audit process and these standards set out the key requirements and mechanisms to support it. It is revealed that the development of the forensic economic examination system should be aimed at supporting the concept of independence. To this end, the risks of independence for forensic economic experts arising from both institutional

and financial pressure are distinguished, regardless of whether they work in the public service or are engaged in private practice. It is proven that the effectiveness of any regulatory system for ensuring the independence of forensic economic experts depends on a clear legal framework, ethical principles and oversight mechanisms in public institutions or in private practice. It is concluded that there is a need to create an effective mechanism for professional self-government of forensic experts, which could reduce the influence of government bodies and ensure the impartiality of expert research. It was determined that further scientific research should be aimed at developing a comprehensive approach to strengthening the independence of forensic experts, which will be an important step in reforming forensic examination in Ukraine.

Keywords: forensic economic expertise, concept of independence, organization of forensic economic expertise, state forensic expert, professional standards.

Постановка проблеми. Система судової економічної експертизи відіграє ключову роль у забезпеченні правосуддя, оскільки її висновки впливають на обґрунтованість судових рішень у справах, що стосуються фінансових, податкових, господарських та корупційних правопорушень. Водночас ефективність цієї системи значною мірою залежить від рівня незалежності як самих експертів, так і установ, що здійснюють судово-економічні експертизи. В умовах реформування судової системи України та її інтеграції до європейського правового простору питання посилення незалежності судових експертів набуває особливої актуальності.

У сучасних умовах функціонування судово-економічної експертизи залишається низка викликів, зокрема можливий адміністративний чи інституційний вплив на експертів, що працюють у державних установах, а також відсутність належного контролю за дотриманням стандартів незалежності в діяльності приватних судових експертів. Досвід європейських країн свідчить, що запровадження чітких законодавчих гарантій, прозорих процедур акредитації та ліцензування експертів, а також механізмів громадського та професійного контролю сприяє підвищенню рівня їхньої неупередженості та професійної відповідальності.

Зміни у підходах до організації судово-економічної експертизи також пов'язані із зростаючими вимогами до обґрунтованості експертних висновків, що визначає необхідність підвищення рівня кваліфікації експертів, розвитку методологічного забезпечення

та впровадження міжнародних стандартів у сфері судово-економічних досліджень. Аналіз міжнародного досвіду та його адаптація до українських реалій сприятиме формуванню ефективної та незалежної системи судової експертизи, здатної забезпечити справедливість судового процесу та зміцнити довіру до правосуддя. Таким чином, дослідження, спрямоване на розробку науково обґрунтованих підходів до посилення незалежності судових експертів та інституцій судової економічної експертизи, є необхідним кроком для вдосконалення системи правосуддя в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень у сфері судової економічної експертизи свідчить про зростаючу увагу науковців і практиків до питань незалежності судових експертів та організації їхньої діяльності. У сучасних публікаціях акцент робиться на необхідності гармонізації національного законодавства з рекомендаціями Європейського Союзу та практиками розвинених країн, про що зазначає О. Ключев [1, с. 6]. Вчені розглядають питання інституційного закріплення незалежності експертів, підкреслюючи, що її відсутність може призводити до упередженості висновків та втрати довіри до судових експертів.

В. Хомутенко, А. Хомутенко у своїй статті фокусуються на необхідності централізації управління судово-експертною діяльністю задля усунення дублювання повноважень значної кількості уповноважених відомчих органів судової експертизи та поліпшення методичного забезпечення

експертиз, зокрема [2, с. 73]. Деякі дослідження зосереджуються на аналізі статусу державних і приватних судових експертів, висвітлюючи проблеми конфлікту інтересів, адміністративного тиску та недостатньої фінансової автономії експертних установ. Так, С. Романів, І. Голяш пропонують уніфікувати процесуальне законодавство з питань призначення і проведення судової експертизи, що, на думку дослідників, вирішить проблеми штучної монополії державних експертних установ і передбачатимуть соціальний захист для діючих приватних судових експертів [3, с. 801].

Публікації В. Шепітько також демонструють розрив між практикою судових експертиз в Україні та європейськими стандартами, наголошуючи на необхідності уніфікації положень, що регламентують проведення судових експертиз, поліпшення якості судово-експертної діяльності [4, с. 20]. Ці пропозиції, опрацьовані як в науковій, так і практичній площинах, мають за мету посилити якість виконання судових експертиз, підкреслюючи важливість організації та дотримання методики задля об'єктивних та незалежних експертних висновків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри дослідження напрямків розвитку системи судових експертиз в Україні, питання забезпечення незалежності судових експертів залишається недостатньо врегульованим, що може впливати на об'єктивність та неупередженість їхніх висновків. Досі не сформовано цілісного механізму інституційних та правових гарантій незалежності судових експертів, який би враховував як кращі міжнародні практики, так і національні особливості функціонування судової експертизи. Відтак, актуальним є дослідження того, як посилення та підтримка незалежності судових експертів може вплинути на подальший розвиток системи судових експертиз в Україні.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення концепції незалежності як у загально філософському сенсі, так і у контексті її реалізації у професійній

діяльності судових економічних експертів, як фундаментальної необхідності для проведення об'єктивних документально обґрунтованих досліджень за завданнями слідства чи суду. Застосування підходів наукового пізнання та релевантних методів слугує методологічною базою для аналізу та узагальнення теоретичної та практичної складових предмету дослідження. У статті здійснено критичний аналіз та оцінку науково-практичних підходів, які визначають організаційні можливості системи судової експертизи реалізувати незалежність судового експерта в якості основного чинника якості висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція незалежності є багатогранною і може бути досліджена як з наукової, так і з філософської точок зору. Хоча її точне тлумачення може відрізнятися, основна ідея полягає у здатності діяти, думати або приймати рішення без надмірного впливу, упередженості або зовнішнього тиску.

У науковому контексті незалежність часто означає об'єктивність і нейтральність досліджень, рішень або дій. Аналізуючи наукові джерела, нами згруповано кілька постулатів щодо незалежності у науковому та філософському сенсах (табл. 1).

Наукові підходи до трактування незалежності можна використати в якості теоретичних засад її визначення для професії судового економічного експерта. Так, дослідження та аналіз даних є фундаментальною основою для надійності та обґрунтованості наукових висновків, а незалежність в статистиці означає, що поява або значення однієї величини не впливає на ймовірність іншої. Ця концепція має вирішальне значення в аналізі даних, особливо під час формування обґрунтованих експертних висновків.

У теорії прийняття рішень незалежність відноситься до автономії тих, хто приймає рішення, маючи на увазі, що незалежність суддів або експертів у правових питаннях забезпечує справедливі та неупереджені рішення, засновані на фактах справи, а не на зовнішньому впливі.

Теоретичні засади концепції незалежності

Науковий аспект		Філософський аспект	
Концепція	Характеристика	Концепція	Характеристика
Дослідження та аналіз даних	На методи, результати та висновки дослідження не впливають зовнішні сили, особисті упередження чи приватні інтереси	Морально-етична незалежність	Здатність людей приймати рішення та вчиняти дії, які відповідають їхнім цінностям, бажанням і міркуванням, без примусу чи маніпулювання
Статистична незалежність	Означає стан, коли дві події, змінні чи явища не впливають одна на одну	Політична та соціальна незалежність	Політична філософія незалежності пов'язана зі свободою та суверенітетом. Соціальна незалежність означає здатність приймати рішення щодо свого життя та управління без зовнішнього домінування
Прийняття рішень	Рішення приймаються на основі відповідної інформації та раціонального аналізу, вільного від зовнішнього тиску чи упереджень	Епістемологічна незалежність	Здатність формувати переконання, судження та розуміння на основі власних міркувань, а не некритичного прийняття поглядів інших
		Взаємозалежність як антагоніст незалежності	Неможливість висловлювати думки через низку причин (створює ризики незалежності)
		Автономія	Здатність діяти чи мислити вільно, не піддаючись контролю чи надмірному впливу з боку інших

Джерело: складено автором

З філософської точки зору концепція незалежності реалізована для судово-експертної діяльності у вигляді етичних принципів та моральних установок. З моральної точки зору незалежність часто розглядається як наріжний камінь індивідуальної автономії – здатності людей приймати рішення та вчиняти дії, які відповідають їхнім цінностям, бажанням і міркуванням, без примусу чи маніпулювання. Такі філософи, як Іммануїл Кант, наголошували на ідеї моральної автономії, коли люди керуються своєю раціональною волею та моральним обов'язком, а не зовнішнім впливом [5]. З точки зору етики, незалежність означає здатність діяти відповідно до власних принципів та цінностей, навіть коли особа стикається зі спокусами чи зовнішнім тиском, що тісно пов'язане з концепцією порядності. Джон Стюарт Мілль у своїй праці «Про свободу» обговорював важливість індивідуальної

свободи та незалежності як важливих для процвітання людини, стверджуючи, що суспільство не повинно втручатися в особисту автономію індивідів, якщо це не завдає шкоди іншим [6, с. 18].

Девід Юм та інші філософи обговорювали незалежність у контексті критичного мислення та скептицизму, наголошуючи на важливості сумнівів у отриманих знаннях для досягнення істини. Незалежність означає здатність формувати переконання, судження та розуміння на основі власних міркувань, а не некритичного прийняття поглядів інших, що визначає принципову позицію судового експерта, що ґрунтується на його знаннях та досвіді [7].

Разом з тим, деякі філософи наголошують на взаємозалежній природі людського існування, припускаючи, що справжня незалежність може бути не цілком можливою чи бажаною. Гегель, а згодом Маркс обговорю-

вали взаємозв'язок індивідів у суспільних структурах, стверджуючи, що справжня свобода часто досягається через розуміння свого місця в суспільстві та співпрацюючи [8].

Як наукові, так і філософські погляди на незалежність часто зосереджуються навколо автономії – здатності діяти чи мислити вільно, не піддаючись контролю чи надмірному впливу з боку інших, об'єктивності, яка гарантує, що результати дослідження не спотворюються особистими упередженнями чи зовнішніми інтересами, протидії впливу і примусу, як умови від застосування упередженого ставлення чи від тиску.

Професійна сторона незалежності глибоко розкрита у літературі для аудиторської діяльності, оскільки незалежність аудитора є критично важливим принципом аудиторської професії, який гарантує, що аудитори можуть виконувати свою роботу без будь-якого неправомірного впливу чи конфлікту інтересів. Ця незалежність має вирішальне значення для підтримки достовірності та надійності висновків аудиту [9].

Стандарти незалежності аудитора в світі визначені різними професійними організаціями, законами та нормативними актами, і, передусім, Міжнародними стандартами аудиту, які визнані в Україні в якості професійних стандартів [10]. За сутністю незалежність означає здатність аудитора приймати об'єктивні судження та приймати рішення, не перебуваючи під впливом особистих чи професійних відносин, які можуть зашкодити його неупередженості. Це означає, що на аудитора не повинні впливати такі фактори, як особисті стосунки з клієнтом, фінансові інтереси або тиск з метою досягнення сприятливих результатів. Незалежність у поведінці аудитора гарантує, що треті сторони сприйматимуть аудитора як об'єктивного та неупередженого. При цьому аудитор повинен уникати будь-яких ситуацій, які можуть спричинити конфлікт інтересів або викликати сумніви щодо його об'єктивності. Це включає відносини з клієнтом, які можна витлумачити як такі, що порушують незалежність аудитора, навіть якщо фактичної упередженості немає.

Уникнення ситуацій конфлікту інтересів також є складовою, яку формує у своїй діяльності професійний аудитор. Аудитори не повинні виконувати жодних дій, які суперечать їхній ролі незалежних оцінювачів фінансової інформації.

Фінансова незалежність вимагає, щоб аудитор або аудиторська фірма не мали фінансової зацікавленості у справах клієнта, яка б могла вплинути на їхні судження, окрім фінансових зобов'язань за контрактом на виконання аудиторських послуг [9]. Це стосується не лише прямих фінансових інтересів, але й непрямих зав'язків через родинні стосунки тощо.

Ротація ключового персоналу (партнерів) дозволяє організаційно запобігти ситуації, коли незалежність може бути скомпрометована через розвиток тісних стосунків між аудитором і клієнтом з часом. Пряма законодавча заборона надавати клієнтові неаудиторські послуги також забезпечує об'єктивність при виконанні аудиту [9]. Так, незалежність може бути порушена, якщо аудитор бере участь у розробці або впровадженні систем внутрішнього контролю чи фінансової звітності підприємства, звітність якого підлягає аудиту.

Етичні принципи аудитора також складають елемент професійної незалежності і вимагають від них підтримувати чесність та об'єктивність у своїй роботі. Від аудиторів вимагається дотримуватися встановлених професійних кодексів поведінки, які передбачають стандарти незалежності, етики та поведінки. У світі до них належать Кодекс етики Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC), Кодекс професійної поведінки AICPA (США) і Етичний стандарт FRC (Великобританія). Внутрішній та зовнішній контроль якості організаційно забезпечують нагляд за незалежністю аудиторів і відповідності встановленим вимогам незалежності. На цьому ґрунтується довіра до аудиторської професії.

Концепція незалежності реалізована також і у професійному середовищі державних аудиторів. Міжнародна організація вищих органів державного аудиту

(INTOSAI) встановила кілька вказівок і стандартів для забезпечення незалежності державних аудиторів, зокрема в рамках державного аудиту [11]. Стандарти INTOSAI розроблені для забезпечення неупередженості, об'єктивності та незалежності вищих органів аудиту, які є важливими для забезпечення надійної оцінки діяльності уряду та державного сектору.

Базові принципи INTOSAI щодо незалежності державних аудиторів викладені в INTOSAI-P 1 «The Lima Declaration» та INTOSAI-P 10 «Mexico Declaration on SAI Independence» (далі – INTOSAI-P 10).

Принципи незалежності, визначені у INTOSAI-P 10, є основою незалежності вищих органів державного аудиту (BOA) та їхніх аудиторів. Ці принципи спрямовані на збереження цілісності процесу аудиту, гарантуючи, що аудитори можуть виконувати свою роботу без будь-якого неправомірного впливу чи втручання з боку державних органів чи інших зовнішніх суб'єктів [12].

Правова база для забезпечення незалежності передбачає вищий рівень законодавчого регламентування. У більшості розвинутих країн світу – це рівень, закріплений у конституції та профільному законі. В Україні також законодавчо затверджена організаційна незалежність Рахункової палати через підзвітність Верховній Раді і відсутність підпорядкованості будь-якому органу законодавчої влади та фінансова незалежність, через гарантований законом стабільний і достатній бюджет для виконання своїх обов'язків [13]. Операційна незалежність, коли Рахункова палата має автономію для визначення обсягу, методології та частоти своїх перевірок, свободу вибору тем аудиту та проведення аудиту без будь-якого зовнішнього втручання також визначається на законодавчому рівні і регламентована стандартами INTOSAI.

Особиста незалежність визначається професійним кодексом етики, згідно якого аудитори повинні бути вільні від будь-якого зовнішнього впливу чи тиску під час виконання своєї роботи. На них не повинні впливати державні установи, політики чи

будь-які інші зовнішні суб'єкти, які мають певні інтереси.

Невід'ємна складова, що забезпечує дотримання незалежного погляду при виконанні своїх службових обов'язків, передбачає механізми захисту від звільнень або впливу: керівник BOA, його члени та співробітники повинні мати гарантію перебування на посаді. Вони можуть бути звільнені з посади лише згідно з чіткими, прозорими та визначеними законом процедурами, які мають бути вільними від політичного втручання.

INTOSAI-P 10 містить детальну структуру принципів і вимог щодо незалежності BOA, що чітко визначає умови, необхідні для підтримки незалежності державних аудиторів. Вимоги стандарту рамково визначають процес призначення державних аудиторів за прозорими процедурами на основі кваліфікації, а не політичних уподобань. Стандартом INTOSAI-P 10 визначено потребу чітких, заснованих на заслугах, критеріях відбору державних аудиторів у законодавчих актах, щоб гарантувати, що на керівні посади призначаються лише кваліфіковані особи [12].

Процедури перебування на посаді та звільнення повноваження державних аудиторів також мають бути захищені, бо це є складовою незалежності їх дій. Державні аудитори повинні бути на законодавчому рівні захищені від погроз або помсти за незалежне виконання своєї роботи. Це включає правові гарантії проти переслідувань, залякувань або будь-якої форми помсти за публікацію результатів аудиту, які можуть бути політично критичними щодо діяльності уряду.

Регламентація незалежності аудиторів та державних аудиторів здійснюється відповідно до міжнародних стандартів. Водночас для професії судових економічних експертів подібних універсальних стандартів, що визначають вимоги до їхньої незалежності, наразі не існує.

Разом з тим незалежність судово-економічних експертів має важливе значення для забезпечення неупередженості та

об'єктивності під час виконання ними своїх обов'язків, особливо з огляду на високі вимоги до висновків судових експертиз у кримінальних і цивільних справах [14, с. 81]. Судово-економічні експерти зобов'язані надавати неупереджені висновки щодо економічних збитків, фінансового шахрайства, оцінки активів та інших складних фінансових питань. Їх роль полягає в тому, щоб діяти як нейтральні треті сторони, надаючи цінну інформацію, яка може вплинути на судові рішення.

У світі судово-економічні експерти працюють як у державних судово-експертних установах, так і в приватній практиці, і ризики для їхньої незалежності можуть суттєво відрізнитися залежно від нормативно-правових та інституційних структур у кожній країні.

Судово-економічні експерти, які є працівниками державних установ, стикаються з кількома ризиками для своєї незалежності через свою приналежність до державних органів. Н.Ткаченко, В.Алексейчук для окремих моделей побудови інституцій судової експертизи ідентифікує «ризик узурпації судової експертизи єдиним монопольним державним органом» та ризик «політичного супротиву відомств, які мають у підпорядкуванні експертні установи» [15, с. 20].

У багатьох країнах ці експерти працюють у державних департаментах судової експертизи чи судових установах, які мають повноваження підтримувати правову систему шляхом надання експертних висновків у кримінальних і цивільних справах. Незважаючи на те, що ці експерти часто навчаються та сертифіковані відповідно до державних стандартів, характер їхньої роботи може створити напругу між їхнім обов'язком перед законом і потенційним впливом політичних, адміністративних чи фінансових сил. Так, на державних експертів-криміналістів у Швеції чи Норвегії поширюються суворі законодавчі та інституційні рамки, розроблені для захисту їх незалежності (наприклад, законодавство гарантує, що аудитори та судові експерти не можуть бути звільнені з політичних причин).

У багатьох європейських країнах, зокрема Данії, Ісландії, Латвії, Німеччина, Норвегії, Фінляндії, США, Великій Британії запроваджено інститут приватної експертизи [2, с. 61], де фінансова залежність від клієнтів може створювати значні ризики для незалежності. Про це зазначено у Daubert Standard для свідчень експертів у США та Цивільно-процесуальних правилах (Civil Procedure Rules) у Великобританії, які наголошують на необхідності неупередженості, але не усувають повністю ризики, пов'язані з відносинами з клієнтами.

Аналіз світової практики у цьому питанні також свідчить про відсутність єдиної тенденції у побудові. У деяких країнах інституції судової експертизи діють як єдина експертна служба і забезпечують через законодавство дотримання об'єктивності та незалежності в роботі, наприклад, «в Естонії, Швеції, Норвегії, Бельгії, Португалії, Ірландії – при Міністерстві юстиції; у Фінляндії, Словенії, Словаччині, Угорщині, Сербії, Хорватії та ін. – при Міністерстві внутрішніх справ; у деяких – система експертних установ із різним відомчим підпорядкуванням (в Іспанії, Польщі, Латвії, Литві, Молдові, Німеччині, Румунії, Італії, Франції та ін.) [15, с.16].

У Великобританії незалежність судово-економічних експертів підтримується кількома механізмами, зокрема згідно з правилами цивільного та кримінального процесу, разом із спеціальними професійними стандартами, що регулюють свідчення експертів. Його основні складові визначають компоненти незалежності судових бухгалтерів.

Правила цивільного процесу (CPR) і правила кримінального процесу (CrPR) Великобританії регулюють роль експертів, у тому числі судово-економічних експертів, у наданні свідчень у судах. Ці правила створені для забезпечення того, щоб свідчення експерта були незалежними, неупередженими та надійними.

У Великобританії судово-економічні експерти також підпадають під дію професійних стандартів, установлених громадськими організаціями Академією експертів

(АЕ), Інститутом свідків-експертів (EWI) та Інститутом дипломованих бухгалтерів Англії та Уельсу (ICAEW). Ці професійні організації встановили кодекси поведінки, яких експерти повинні дотримуватися, уникаючи конфлікту інтересів.

Регулювання гонорарів для судово-економічних експертів у Великобританії допомагає зберегти їх незалежність. Наприклад, експертам, як правило, не дозволяється отримувати гонорари на випадок непередбачених обставин (тобто гонорари залежно від результатів справи). Це запобігає фінансовому стимулюванню експертів висловлювати думки, які віддають перевагу одній стороні над іншою, таким чином зберігаючи їх неупередженість.

Суд та судді також відіграють активну роль у перевірці незалежності та кваліфікації судово-економічних експертів, що допомагає зменшити ризики упередженості або конфлікту інтересів.

Професійний нагляд також складає компоненту забезпечення незалежності судово-економічних експертів через членство визнаних професійних організацій, як от у Великобританії – Інститут дипломованих бухгалтерів Англії та Уельсу (ICAEW) або Асоціація дипломованих сертифікованих бухгалтерів (ACCA). Ці органи забезпечують етичні вказівки та нагляд за своїми членами, гарантуючи, що вони дотримуються професійних стандартів. Ці органи також мають дисциплінарні процедури щодо експертів, які не відповідають необхідним стандартам поведінки. Судово-економічні експерти зазвичай сертифіковані професійними організаціями, такими як Certified Forensic Accountant (CFA), виданий AICPA або Accredited in Business Valuation (ABV). Ці сертифікати вимагають від судово-економічних експертів належної освіти, досвіду та етичних стандартів, що гарантує їхню незалежність. Сертифікація гарантує, що експерти мають необхідну кваліфікацію для надання об'єктивних і незалежних думок у своїй галузі. Це зменшує ризик використання некваліфікованих або упереджених експертів для впливу на результат судового розгляду.

Отже, і державні, і приватні судово-економічні експерти стикаються з різними ризиками незалежності, які можуть вплинути на достовірність їхніх оцінок. Ці ризики зумовлені організаційними, фінансовими та особистими факторами, які часто формуються нормативно-правовою базою різних країн. Нами згруповано ризики незалежності в розрізі державних судово-економічних експертів та судово-економічних експертів, які не працюють у державних установах в таблиці 2.

Врахувати ці ризики для становлення концепції незалежності в Україні варто в ході реформування системи судових експертиз в Україні. Гарантії незалежності судового експерта забезпечуються основними положеннями статті 5 Закону України «Про судову експертизу»:

- «кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків» (ст. 4);
 - заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи;
 - існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду [16].
- Однак регулювання діяльності судових експертів, які працюють в державних експертних установах, і для судових експертів, які не являються працівниками державних установ повинно враховувати усі аспекти незалежності професії.

Незалежність судово-економічних експертів доцільно забезпечити та підтримати за допомогою поєднання законодавчих рамок, професійних кодексів поведінки, судового нагляду та регулювання гонорарів експертів. Хоча в Україні не імplementовані будь які стандарти діяльності судових економічних експертів, на відміну від міжнародних стандартів аудиту, принципи незалежності та неупередженості доцільно реалізувати у законодавстві, враховуючи вітчизняні інституції правової системи.

**Ідентифікація ризиків незалежності залежно
від організаційної форми діяльності судових економічних експертів**

РИЗИКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ			
Ризик	Характеристика	Ризик	Характеристика
Для судово-економічних експертів, які працюють у державних установах		Для судово-економічних експертів, які не працюють у державних установах	
Політичний вплив	Непрямий або прямий тиск з боку політичних суб'єктів з метою применшити певні висновки або змінити їх відповідно до політичних інтересів урядовців	Вплив клієнта та конфлікт інтересів	Тиск клієнта, щоб надати результати, які відповідають його інтересам. Це створює конфлікт інтересів, особливо коли клієнт має особисту зацікавленість у результаті справи
Ресурсні обмеження та залежність від бюджету	Недостатнє фінансування, недостатність персоналу	Репутаційні ризики	Якщо експерт надає невігідні для клієнта висновки або такі, що суперечать інтересам клієнта, експерт ризикує втратити клієнта та завдати шкоди своїй професійній репутації
Ризик адміністративного впливу	Ймовірність пониження в посаді або звільнення через висновки експерта, якщо вони не узгоджуються з інтересами керівництва	Фінансова залежність від конкретних клієнтів	Довгострокові відносини з певними клієнтами створюють фінансову залежність від цих клієнтів
Ризик відсутності самостійності в прийнятті рішень	Експертні висновки можуть підлягати контролю або перевірці вищими посадовими особами в установі, що може поставити під загрозу їхню об'єктивність	Тиск правового середовища	Слідство, юристи чи треті сторони можуть наполягати, щоб судові експерти надали висновки, які підтримують правову стратегію їхніх клієнтів

Джерело: складено автором

Таким чином, діяльність судово-економічних експертів буде контролюваною щодо дотримання неупереджених, об'єктивних висновків на основі документальних даних, покладених в їх основу.

Висновки. Посилення незалежності судових експертів та інституцій судової економічної експертизи є невід'ємною складовою реформування її нормативного забезпечення.

Аналіз категорії незалежності як філософського та наукового поняття дозволив визначити його комплексність, яке охоплює різні виміри, включаючи моральну автономію, політичну свободу та епістемічну самозабезпеченість.

Проведений аналіз концепції незалежності в контексті її реалізації в аудиторській діяльності та сфери державного аудиту. Визначено, що наявність професійних стан-

дартів дозволяє забезпечити рівень довіри до результатів аудиторської професії.

Встановлено, що розвиток системи судово-економічних експертиз також має бути спрямований на підтримку концепції незалежності. З цієї метою ідентифіковано ризики незалежності для судово-економічних експертів залежно від організаційної форми діяльності.

Підсумовано, що у науковій літературі поки що недостатньо уваги приділено питанням практичної імплементації механізмів незалежності експертів в умовах української судової системи, зокрема в контексті її реформування. Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на розробку комплексного підходу до посилення незалежності судових експертів, що стане важливим етапом у реформуванні судової експертизи в Україні.

Список літератури:

1. Ключев О. Перспективи розвитку судової експертології в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.01>
2. Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Інституційно-організаційне забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 4(22). С. 59–79. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4\(22\)-59-79](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-4(22)-59-79)
3. Романів С.Р., Голяш І.Д. Основні напрями вдосконалення правового регулювання судово-економічної експертизи в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 10. С. 796–802.
4. Шепітько В. Судова експертиза та судово-експертна діяльність: погляд крізь призму думок експертів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1 (30). С. 12–22. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.02>
5. Kant, Immanuel. The critique of pure reason / edited by Paul Guyer, Allen W Wood. p. cm. The Cambridge edition of the works of Immanuel Kant. Includes bibliographical references and index. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/5/25851/files/2017/09/kant-first-critique-cambridge-1m89prv.pdf> (дата звернення 07.03.2025).
6. Міл, Джон Стюарт. Про свободу: Есе / пер. з англ. Київ : Основи, 2001. С. 7–24.
7. Юм Давид. Зібрання творів в 2 томах / пер.с англ. С.І. Церетелі Видавництво : Серія: «Філософська спадщина», 1966. 847с.
8. Мотренко Т.В. Гегелевские идеи в мировоззренческо-религиозной парадигме философии IX – начала XX веков. Київ : Слово, 2005. 448 с.
9. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII, станом на 16.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення 07.03. 2025).
10. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. IAASB. 2020. Ч. I–III. URL: <https://www.iaasb.org/publications/mizhnarodni-standarti-kontrolyuyakosti-audit-u-oglyadu-inshogo-nadannya-vpevnenosti-ta-suputnikh-0>
11. INTOSAI Framework of Professional Pronouncements (IFPP). URL: <https://www.intosai.org/focus-areas/audit-standards.html> (дата звернення: 07.03.2025).
12. INTOSAI-P – 10 – Mexico Declaration on SAI Independence <https://www.issai.org/pronouncements/intosai-p-10-mexico-declaration-on-sai-independence/> (дата звернення: 07.03.2025).
13. Про Рахункову палату: Закон України № 576-VIII від 2 липня 2015 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (дата звернення: 07.03.2025).
14. Бочкарьов Д.О. Шляхи забезпечення принципу незалежності судової експертизи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії «Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України». Київ : Видаєник Назаров О.А. 2020. С. 80–83. URL: <http://nndes.org.ua/images/18112020.pdf> (дата звернення: 07.03. 2025).
15. Ткаченко Н., Алексеичук В. Моделі системи інституцій судової експертизи в Україні (переваги та ризики). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 1 (26). С. 10–23. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.02>
16. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 07.03. 2025).

References:

1. Klyuev O. (2022). Perspektivi rozvitku sudovoyi ekspertologiyi v Ukrayini z urahuvannyam mizhnarodnogo dosvidu [Prospects for the development of forensic expertise in Ukraine taking into account international experience]. *Teoriya ta praktika sudovoyi ekspertizi i kriminalistiki* – Theory and practice of forensic expertise and criminalistics. Vol. 4 (29). pp. 5–11.
2. Homutenko, V. P., Homutenko, A. V. (2023). Institutsiyno-organizatsiynе zabezpechennya sudovo-ekspertnoyi diyalnosti v Ukrayini [Institutional and organizational support of forensic expertise in Ukraine]. *Ekspert: paradigmi yuridichnih nauk i derzhavnogo upravlinnya – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*. Vol. 4(22), pp. 59–79.
3. Romaniv S. R. Golyash I. D. (2017) Osnovni napryami vdoskonalennya pravovogo reguluvannya sudovo-ekonomichnoyi ekspertizi v Ukrayini [Main directions of improving the legal regulation of forensic economic expertise in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo* – Economy and Society. Vol. 10. pp. 796–802
4. Shepitko, V. (2023). Sudova ekspertiza ta sudovo-ekspertna diyalnist: poglyad kriz prizmu dumok ekspertiv [Forensic expertise and forensic expert activity: a view through the prism of experts' opinions]. *Teoriya ta praktika sudovoyi ekspertizi i kriminalistiki* – Theory and practice of forensic expertise and criminology. Vol. 1 (30). pp. 12–22.
5. Kant, Immanuel. The critique of pure reason / edited by Paul Guyer, Allen W Wood. p. cm. The Cambridge edition of the works of Immanuel Kant. Includes bibliographical references and index. Available at: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/5/25851/files/2017/09/kant-first-critique-cambridge-1m89prv.pdf>

6. Mil, Dzhon Styuart (2001) Pro svobodu: Ese [On Freedom: Essays] / Per. z angl. Kyiv: Osnovi, pp. 7–24. (in Ukrainian)
7. Yum David (1966) Zibrannya tvoriv v 2 tomah [Collected Works in 2 Volumes]. (per. s angliyskoyi S.I. Tsereteli), Vidavnistvo: Seriya: “Filosofska spadschina”. 847 p. (in Ukrainian)
8. Motrenko, T. V. (2005) Gegelevskie idei v mirovozzrenchesko-religioznoy paradigme filosofii IX – nachala XX vekov [Hegelian ideas in the worldview-religious paradigm philosophy of the 9th – early 20th centuries]. Kyiv: Slovo, 448 p. (in Ukrainian)
9. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. № 2258-VIII, stanom na 01.01.2024 r. [On the audit of financial statements and audit activities. Law of Ukraine of December 21, 2017 No. 2258-VIII, as of March 16, 2024]. zakon.rada.gov.ua. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (in Ukrainian)
10. 2020 Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements (2021). Vol. I, II, III. IAASB. Available at: <https://www.iaasb.org/publications/2020-handbook-international-quality-control-auditing-review-other-assurance-and-related-services> (accessed March 7, 2025).
11. INTOSAI Framework of Professional Pronouncements (IFPP). Available at: <https://www.intosai.org/focus-areas/audit-standards.html> (дата звернення 07.03. 2025)
12. INTOSAI-P – 10 – Mexico Declaration on SAI Independence. Available at: <https://www.issai.org/pronouncements/intosai-p-10-mexico-declaration-on-sai-independence/> (accessed March 7, 2025).
13. Verkhovna Rada Ukrainy (2015), Pro Rakhunkovu palatu, Zakon Ukrainy [About the Accounting Chamber, the law of Ukraine]. No. 576-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (accessed March 7, 2025). (in Ukrainian)
14. Bochkarov D. O. (2020) Shlyahi zabezpechennya printsipu nezalezhnosti sudovoyi ekspertizi [Ways to ensure the principle of independence of forensic expertise]. Materiali Vseukrayinskoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi-diskusiyi «Mistse nederzhavnoyi sudovoyi ekspertizi u zabezpechenni sudochinstva Ukraini». Kyiv: Vidavnik Nazarov O.A., pp. 80–83. Available at: <http://nndes.org.ua/images/18112020.pdf> (accessed March 7, 2025). (in Ukrainian)
15. Tkachenko, N., Alekseychuk, V. (2022). Modeli sistemi Institutsiy sudovoyi ekspertizi v Ukraini (perevagi ta riziki) [Models of the system of institutions of forensic examination in Ukraine (advantages and risks)]. *Teoriya ta praktika sudovoyi ekspertizi i kriminalistiki – Theory and practice of forensic examination and criminalistics*. Vol. 1 (26). pp. 10–23. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.02>. (in Ukrainian)
16. Pro sudovu ekspertizu: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine “On Forensic Expertise”] (n.d). zakon.rada.gov.ua. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (accessed March 7, 2025).